

Bazı Âyetlere Getirdiği Tefsir Açıklamaları Çerçevesinde Mütevellî Şa'râvî'nin Allah'a İmân'a Dair Temellendirmeleri

Mutawallî al-Sha'râwî's Justifications of Belief in Allah within the Framework of His Exegetical Explanations of Some Verses in the Qur'an

Atabek Abdülhamidoğlu*

Geliş Tarihi/Received: 17.05.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 16.07.2025

Öz:

Bu çalışmada 20. Yüzyılda yaşayan Müslümanların toplumsal sorunları üzerinden meseleleri ele alan Mütevellî Şa'râvî'nin Allah'a imana dair temellendirmeleri maddî ve aklî deliller çerçevesinde incelenmiştir. Şa'râvî'nin meselelere tevhit açısından yaklaşması, müslümanların iman duygularını geliştirmesi ve heyecan verici üslupları kullanması onun bu konudaki öğretilerini daha cazip hale getirmiştir. Şa'râvî özellikle ilâhî vahyin gerçeklerini ortaya çıkarmaya çalışan büyük bir ıslahatçıdır. Bu yüzden konumuzla ilgili onun eserlerindeki bilgilerin ve örneklerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. İnsanların Allah'a olan iman konusunda sıkıntılarının olduğu bir dönemde Allah'a imanın müellif gibi delillerle açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla günümüzde bu alanda müellifin tecrübelerinden istifade edilmesi gerekir. Şa'râvî müslüman toplumların teknolojiye, ekonomide, siyasette ve sosyal alanlarda gerilediği ve doğu ülkelerini sömürgeci devletlerin işgal ettiği bir dönemde yaşamıştır. Çalışma, -özellikle- böyle bir zamanda müellifimizin toplumsal sorunları çözmede ne kadar başarılı olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Özellikle müslüman gençlerin imanlarını sağlam temeller üzerine inşa etmeleri ve oryantalistlerin şüphelerine kapılmamaları için Şa'râvî'nin Kur'an'dan getirdiği cevaplar bu çalışmada araştırılmıştır. Ayrıca Şa'râvî tarafından, ateizm tehlikesine karşı yaptığı tespitlerle bunun önüne geçilmesini mümkün kılan yollar gösterilmiştir. Araştırmada Şa'râvî'nin tefsiri ve *el-Âyâtü'l-Kevniyyetü ve Delâletühâ a'lâ Vucûdillahi* eseri temel alınarak somut örneklerle pratik çözümlere ağırlık verilmiştir. Şa'râvî'nin Allah'a imân'a dair temellendirmelerinde müellif bir müslümanın kalbine yerleşen iman ışığının, hayatının tüm hareketleriyle uyum sağladığını ve müminin dışına yansıdığını tespit edilmiştir. Bireyin kalbinde yerleşik bir inançtan söz edildiğinde, bu

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Öğrencisi, otabelkabdllhmd@gmail.com; 0009-0000-5094-1368.

durum, inancın salt bir bilgi veya entelektüel kabulden öte, duygusal ve sezgisel kabulün şüpheye mahal bırakmayacak bir kesinlik kazanması anlaşılmıştır. Bu bütünleşmiş inanç yapısı, bireyin iç dünyasında bir tutarlılık ve bütünlük sağlayarak, dışa dönük davranışlarının da bu içsel tutarlılıkla uyumlu olmasını beraberinde getirmiştir. Müminin Allah ile arasındaki iman bağıni oluşturduğu zaman gündelik hayatı olumlu yönde değiştiği ve neticede o iman bağı; nimete şükretmesini, Allah'ın metoduyla yaşamasını, münakaşa yöntemini bırakıp, teslimiyete yönelmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mütevelli Şa'râvî, Allah'a İman, Deliller, Temellendirme.

Abstract: In this study, Mutawallî al-Sha'râwî's justifications for belief in Allah, as he addressed the social problems faced by Muslims in the 20th century, are analyzed within the framework of material and rational proofs. al-Sha'râwî's approach to the issues from the perspective of Tawheed (monotheism), his efforts to foster Muslims' sense of faith, and his engaging style made his teachings on this subject particularly compelling. al-Sha'râwî was recognized as a significant reformer, especially in his efforts to reveal the truths of divine revelation. Therefore, it is important to highlight the relevant information and examples from his works. During a time when many people struggled with belief in God, authors like al-Sha'râwî were instrumental in explaining faith with clear evidence. Thus, it remains relevant today to benefit from his expertise in this field. al-Sha'râwî lived during a period when Muslim societies were experiencing a decline in areas such as technology, economy, politics, and social structures, compounded by the colonial occupation of Eastern countries. This study aims to assess how effective al-Sha'râwî was in addressing social problems, particularly in such a turbulent era. Specifically, this research examines al-Sha'râwî's Qur'anic responses designed to help Muslim youth build their faith on solid foundations, protecting them from the doubts sown by Orientalists. Additionally, the study highlights al-Sha'râwî's arguments against atheism and his proposed methods to prevent its spread. The study relies on al-Sha'râwî's tafsîr (exegesis) and his work, "*al-Âyātu'l-Kevniyyetü ve Delâletühâ a'lâ Wujûdillahi*" (The Cosmic Signs and Their Indications of Allah's Existence), focusing on practical solutions with concrete examples. al-Sha'râwî's arguments on faith in God demonstrate that the light of faith, once settled in the heart of a Muslim, harmonizes with all of the believer's actions, manifesting outwardly. It was observed that when faith is firmly established in the heart and solidified in the mind as belief, all subsequent behavior aligns with Allah's guidance. When a believer strengthens their bond of faith with Allah, their daily life is positively transformed. Ultimately, this bond of faith leads to gratitude for blessings, adherence to Allah's method, and a shift from argumentation toward submission.

Keywords: Tafsir, Mutawallî al-Sha'râwî, Belief in Allah, Evidences, Justification.

Giriş

Şa'râvî 15 Nisan 1911 yılında Mısır'da dünyaya gelmiştir. İlim yolculuğuna 11 yaşında Kur'an-ı Kerim'i hıfzederek ve dönemim büyük âlimlerinden ders alarak başlamıştır.¹ Şa'râvî Ezher-i Şerif'in ibtidâi bölümünden üniversite bölümüne kadar devam etmiştir. Buralarda Şa'râvî yüksek ilmî dereceleri almıştır. O sadece dini konularla yetinmeyip, siyasi ve sosyal meselelerin çözümü için gerekli olan hususları öğrenmiştir. Böylece 20. yüzyılın önde gelen âlimlerinden biri olmuştur. Müfessir sadece Mısır'da değil bütün İslâm âleminde etkili hatipliğiyle tanınmıştır.² Yapmış olduğu vaazlarından kitleler etkilenmiştir.

Müellifin yaşadığı dönemde gençlik çağındaki müslümanlar dini konularda din ve bilim, din ve ilerleme, din ve medeniyet ilişkilerinden ortaya çıkan çelişkiler sebebiyle sıkıntılar yaşamaktaydı.³ Şa'râvî bu zor zamanlarda gençlerin ve bütün İslam ümmetinin sorunlarını çözen âlimlerin ve imamların önderi konumunda olmuştur. Ateistlerin, yoldan sapmış düşünürlerin, bid'atçıların ve yanlış yola sapan siyasetçilerin İslam'a karşı savaş açtıkları bir dönemde onun Allah'a iman etmeyi güçlendiren faaliyetleri yapması müslümanlara büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu İslam karşıtı gruplar bazen fikirleriyle, bazen zorbalık ve vahşetle karşıtlıklarını ifade etmekteydiler. Şa'râvî, İslam ümmetinin bu kötü düşüncelerden koruyan kalkanı ve zapt edilemeyen kalesi olmuştur. O kâfirler ve münafıklarla savaşan, onların batıl fikirlerini İslam'ın parlak hakikatleriyle çürütmeye çalışan bir mücahittir. Şeyhin öğrencilerinden biri Abdullah Haccâc şöyle demiştir: "Nasıl ki, geçmişte yaşayıp, dünyayı ilim ve hikmetle dolduran, Muhasebi, Gazalî, İbn Teymiyye gibi büyük âlimlerle gurur duyuyorsak, çağımızda İslam'ın her alanındaki problemlerine çözüm getirmeye çalışan Şa'râvî ile de iftihar duymamız gerekmektedir. Onun bıraktığı ilmî miras çağın şüphelerini ortadan kaldırmak için gelecek nesillere mutlaka aktarılmalıdır."⁴

Şa'râvî, şeriatın ve metodunun belli olduğunu, müslümanların bunlardan başka sapkın yollara uyma lüksünün olmadığını vurgulamıştır. Yine Şa'râvî, müslümanların modern dönemde Kur'an'ın ilkelerine dönmesine ve hayatlarının bu düstur ile şekillenmesine yardımcı olacak tavsiyelerini vermiştir.

¹ Saîd Ebu'l-Ayneyn, *Tanımadığımız Şa'râvî* (Mısır: Ahbâru'l-Yevm, 1995), 6.

² Hilal Görgün, "Mütevellî Şa'râvî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 350-351.

³ Mütevellî Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kübrâ* (Beyrût: Ahbâru'l-Yevm, 2003), 13.

⁴ Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kübrâ*, 8.

Aynı zamanda bu çağda yaygın olan komünizm, kapitalizm, sosyalizm ve varoluşçuluk gibi düşünce sistemleriyle çok çetin mücadele etmiştir. Vahye dayanmayan sistemlerin er ya da geç çözümsüz kalarak dağılıp gideceğine inanmış ve toplumu da buna inandırmaya çalışmıştır. Müellif herkesin Kur'an'ın ilkelerini uygulamak zorunda kalacağını kesin bir dille söylemiştir. Şa'râvî "Kim Allah'ın metodunu takip etmek isterse, şüphesiz Allah ona yardım eder ve gittiği yolda onu aydınlatır"⁵ ilkesinden hareket etmiştir. Bu sebeple İslâm toplumuna Kur'an'ın ilkelerini eksiksiz yaşamaları konusunda ısrarcı olmuştur.

Çağımızda insanların doğru yolu bulması ve inancını kuvvetlendirmesi Allah'a iman etmekten geçer. O halde Allah'ın imana dair hükümlerini toplumun çoğunluğunun dinleyeceği ve uygulamak için başvuracağı şekilde yorumlanması gerekmektedir. İşte Şa'râvî Kur'an'ı bu şartları göz önünde bulundurarak yorumlamıştır. Bu çalışmada onun en önemli sorun olarak belirlediği Allah'a imana dair temellendirmeleri incelenmiştir. Ayrıca alanda var olan bu araştırma boşluğu bu çalışma ile doldurulmaya çalışılacaktır. Bu konuda onun önemli tespitlerine, modern çağın insanların anlayacağı çözümlerine yer verilmiştir.

1. Şa'râvî Tefsirinde Allah'ın Varlığına Dair Temellendirmeler

Allah Teâlâ kâinatta aklî, maddî ve duyulara dayanan delilleri yaratmıştır. Bunların hepsi Allah'ın varlığına işaret etmektedir. Allah'ın varlığını idrak eden ilk araç akıldır. Fakat akıl Allah'ın varlığını sınırlı bir şekilde algılar. Tek bir Allah'ın var olduğuna ulaşır ama O'nun ne istediğini kavrayamaz. Akıl, Allah'ın ne istediğini ancak bir peygamberin gelmesiyle bilebilir. Burada Şa'râvî, İmam Mâtürîdî'nin düşüncesine benzer görüş beyan etmektedir: Mâtürîdî Allah'ın varlığının ispatını ağırlıklı olarak evrenin gözlemlenmesine dayandırmıştır. Ona göre Allah kâinatı, insanın araştırdığı takdirde büyük ölçüde vâkıf olabileceği bir hikmete bağlı olarak yaratmıştır. Yine tabiatın mevcut kuruluşuyla sahip olduğu tüm özellikler, kendi dışında bir başka varlık tarafından meydana getirildiğine dair çeşitli ipuçlarını içinde barındırır. Sâlim bir zihinle ve önyargısız olarak tabiata bakan bir kişi, ondaki mevcut ipuçlarını takip ederek yaratıcının varlığı ve birliği fikrine ulaşacak-

⁵ Mütevelli Şa'râvî - Sa'd Zilal, *en-Nesâihu'z-Zehebiyye li'l-Mar'eti'l-Asriyye* (Kahire: Ezher Üniversitesi, 2000), 13.

tır.⁶

Şa'râvî delillerle dünyaya bakarak Allah'ın varlığını ispat etmeye çalışmıştır. Müellifin ifadelerine göre: İnsan bedeni, Allah'ın mülkü olduğundan, O dilediğini yapma kudretine sahiptir. Bunu anlamak için vücuduna bakman yeterli. Kalbin sürekli atıyor, peki onu sen mi çalıştırıyorsun? Eğer gücün yetiyorsa kalbini durdurabilir ya da durmuş bir kalbi yeniden çalıştırabilir misin? Elbette hayır. Kalbin, senin iradenden bağımsız olarak, uykuda bile atmaya devam eder. Uyuduğunda yavaşlaması, koştuğunda ise hızlanması Allah'ın iradesiyle gerçekleşir. Bu tür süreçler insan kontrolünün tamamen dışında işler. Bu yüzden, "Bedenim bana aittir, istediğimi yaparım" demek gerçeği yansıtmaz. Bilimsel olarak da bedenin işleyişi, her şeyi kontrol edemeyeceğimizi açıkça ortaya koymaktadır.⁷ Bu organların hepsi, onları idare eden Kâdir-i Mutlak olan bir yaratıcının olduğunu bildirir. Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın kendi hikmetlerini maddî delillerle bu şekilde göstermesi çok yaygındır.

Şa'râvî'nin maddî deliline diğer bir örnek ise, bu yaşadığımız kâinatın insan yaratılmadan önce onun için hazırlanmış olduğunun da kesin bir şekilde bilinmesidir. Bu da aklın tasdik ettiği ve kimsenin buna itiraz edemediği bir durumdur. Çünkü Allah kâinatı hiçbir yaratıktan yardım almadan ve hiçbir şeye ihtiyaç duymadan yaratmış ve onun için mükemmel bir düzen getirmiştir. İnsanlar hazır bir düzene geldilerse ve bu düzenli kâinat onlara hizmet ediyorsa bunların bir yaratıcısı vardır. Bunlar insandan önce yaratıldığı için insanların ben yaptım deme şansları yoktur. Bu da Allah'ın varlığına delalet eden maddî delildir.⁸

Şa'râvî'nin birçok eseri bilindiği üzere soru cevap şeklindedir: Ona, Yüce Allah'ın varlığının kesinliği insanın ruhunda yani fitratında vardır denilir. Peki, neden bazı insanlar Allah'ın varlığını inkâr etmeye çalışıyorlar diye sorulur. Bu soruya şöyle cevap vermektedir: İnsan, aklını kullanarak Allah'ın varlığına işaret eden deliller üzerine düşünmeye başladığında, genellikle hayatının olgunluk çağına ulaşmış olur. Bu, bazen yirmili, bazen de otuzlu yaşlara denk gelir. Ancak Allah'ın varlığına inanmak, sadece filozoflara ya da entelektüellere özgü bir durum değildir; küçük çocuklardan eği-

⁶ Emine Ögük, "Mâtürîdî'nin Ulûhiyyet Düşüncesi Ekseninde Tabiata ve İnsana Dair Temel Mesajlar", *Diyanet İlmî Dergi* 58 (2022), 695-744.

⁷ Mütevellî Şa'râvî, *el-Edilletü'l-Mâdiyyetü a'lâ Vucûdillah* (Kahire: Ahbâru'l-Yevm, ts.), 32.

⁸ Şa'râvî, *el-Edilletü'l-Mâdiyyetü a'lâ Vucûdillah*, 7.

timsiz insanlara, hatta düşünürlere kadar herkes bu inancı taşır. İnsanlar, ister basit ister derin bir anlayışa sahip olsunlar, Allah'ın varlığı ile evren arasında bir uyum hisseder ve ibadet ederler. Allah'ın varlığı insan fıtratına yerleştirilmiştir ve herkes bu gerçeği bilir. Ancak inkâr edenler, kendi nefislerine uymak istedikleri için Allah'ın emirlerine karşı gelmeyi seçerler. Bu tutum, onların özgürce hareket etme arzusundan kaynaklanır. Sonuçta, Allah hakkındaki tüm tartışmalar bile O'nun varlığını ve kudretini bir kez daha doğrular.⁹

Kur'an-ı Kerim'de ayetler, kelimeler ve harfler özenle seçilerek kullanılmıştır. Sadece bir harfinin bile Allah'ın varlığına veya başka büyük mucizelere işaret ettiğini görmek mümkündür. Örneğin: “*قل سيروا في الارض*” Allah herkese yeryüzü üzerinde yürüyün diye buyurmaktadır. Tefsirciler bu ayette geçen “*في*” harfinin “*على*” harfinin yerine kullanıldığını söylemektedirler. İnsanlar yeryüzünde yürüyor mu yoksa dünya üzerinde mi yürüyor. İnsanlar kendi anlayışlarına göre dünya üzerinde yürümektedirler. “*في*” zarfiyet ifade etmektedir. Bu yüzden manası bakımından yürümenin zarfı olarak daha geniş bir mana ifade etmektedir. Bu Kur'an-ı Kerim'in bir harfinin bile manayı değiştirdiğini göstermektedir. Ancak Kur'an, bunu bir hedefe ve hikmete binaen değiştirmektedir.

Şa'râvî Allah'ın var olduğunu ve Kur'an'ın da Allah'ın kelamı olduğunu bu şekilde bilimsel ve maddî delillerden yararlanarak ispat etmektedir: “*على*” yerine “*في*” harfinin kullanılmasının hikmeti, yerin sadece toprak ve sudan ibaret olmayıp, atmosfer gibi unsurları da içermesidir. Atmosfer, yeryüzünün bir parçası olarak onunla birlikte döner ve yaşamı tamamlar. İnsanlar bilimsel keşiflerinde atmosferin sağladığı imkânlardan yararlanır. Örneğin, uçakla 30 bin metre yükseğe çıkıldığında bile hâlâ dünyanın içinde kabul edilirdi, çünkü atmosfer dünyadan kopuk değil, onun bir parçasıdır. Kur'an'ın indiği dönemde bu bilimsel bilgiler bilinmiyordu, ancak her şeyi bilen Allah, “*في*” harfiyle atmosferin de yeryüzüne dâhil olduğunu ifade etmiştir. Şa'râvî, Kur'an'daki her harfin bile derin anlamlar içerdiğine dikkat çekmektedir.¹⁰

Şa'râvî insanlara iman hakikatlerini, sabrı, tevekkülü ve cesareti öğretmek için bol miktarda kıssaları basitleştirerek kullanmaktadır. O Allah'ın

⁹ Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kübrâ*, 15.

¹⁰ Mütevelli Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an* (Ahbâru'l-Yevm, ts.), 1/46.

mahlûkatın hacim bakımından en küçüklerinden olan bir sivrisineği ve hatta onun da ötesindeki misal olarak vermesini şöyle açıklamaktadır: Sivrisineğin küçüklüğü ve zayıflığına rağmen Allah'ın büyüklüğünü yansıttığını görürüz. Bilimsel ilerleme de benzer bir şekilde daha küçük ve ince yapılar geliştirmeye odaklanmıştır. Örneğin, ilk saatler çok büyükken bugün yüzük kadar küçük saatler üretilmektedir. Aynı durum, radyo, televizyon ve bilgisayarlar için de geçerlidir. Zamanla küçülme ve incelik, gelişmişliğin göstergesi olmuştur. Allah, kâfirlerin dikkatini sivrisineğin yaratılışına çekmektedir. Onlar, bu küçük varlığı küçümseseler de sivrisineğin gözler, kanatlar, üreme ve sindirim sistemleri gibi hayati organlara sahip olması Allah'ın sanatındaki inceliği gösterir. Bu yaratılış, Allah'ın büyüklüğünü kavrayabilenler için derin bir hikmet taşır ve inanmalarına vesile olur.¹¹ Şa'râvî böylece Kur'an kıssalarından bile toplum için büyük dersler çıkarılmaktadır. Kıssaları günümüz diline dökerek ve gündelik hayatta kullanmış olduğumuz şeylerle değiştirerek daha anlaşılır hale getirmektedir.

2. Şa'râvî Tefsirinde Allah'a İmanın Mahiyeti

Şa'râvî tefsirine göre; Allah, insanları kendileri için yaratılan şeylerden etkilenir bir halde yaratmıştır. Bu etkileşimin manası şöyle izah edilir: Allah insana iman duygusunu önce fikir bazında yaratmıştır. Sonra iman vicdanına yerleşince inanca (akideye) dönüşmüş olmaktadır. Vicdan iki var olan şeyin (vicdana yerleşen iman ile Allah'ın) birbiriyle bağlantısını kurar. Akîdenin manası ise yaratılan ile yaratıcının; hiç kimsenin çözmesinin mümkün olmadığı ve onları imandan uzaklaştıracak hiçbir fikri akıllarına getirmediği bir râbîta ile bağ kurmaktır. Çünkü akîde ve vicdan bağı, müminin bütün uzuvlarına ve yeteneklerine kesin bilgi ışıyla yayılır.¹² Şa'râvî buna şu örneği verir: mümin kendisine verilen nimetler için Allah'a hamd eder. Nimete hamd etmek ve şükretmek sadece akıl veya kalp ile bilinmez. Nimete şükretmek müminin organlarından ve bütün varlığından yayılır. İman ışığı tüm hayatın hareketiyle uyum sağlamak üzere müminin dışına taşar. İman kalbe yerleştiğinde ve akılda inanç olarak yoğunlaştığında o insanın bundan sonraki bütün davranışları Allah'ın metodunun ışığında cereyan eder. O müminin hareketlerinde Allah'ın menheci dışına çıkacak hiçbir şey sadır olmaz.¹³

¹¹ Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kübrâ*, 194.

¹² Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kübrâ*, 22.

¹³ Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kübrâ*, 23.

Şa'râvî'nin Ra'd suresi 28. ayet hakkındaki açıklamaları, konu açısından önem arz eder.¹⁴ O inancın birkaç aşamadan geçtiğini söyler: Önce duygusal algı, sonra zihinsel tefekkür aşaması, daha sonra gerçeğin açıklanması, son olarak da kalpteki istikrâr. Akîde bu aşamalardan geçerek oluşur. Akîdevî imanının neticesinde kalp mutmain olur.¹⁵ Aynı zamanda kalp, fiziki açıdan kanın pompalanmasından sorumlu olan bir organdır. Vücudun diğer bölge-lerine hayat sıvısı gönderir. Demek kalp iman ve akidenin bir kabıdır, kim yakîn ve iman ile yaşarsa bedeninin her zerresine yayılır. Bunun için Şa'râvî şöyle demiştir: Kalbin işi akîdedir çözülmesi mümkün olmayan bir bağdır. Dolayısıyla kalpte yerleşen şey bir daha akıllara tartışılmak üzere çıkmaz. Fikir önce araştırma ve tartışma için zihne sunulur. Eğer ona güvenirse onu kalbine yerleştirir ki, onda sağlam bir iman yerleşsin. O zaman kalp yalnızca sabit inançları kabul eder. Bu inançlar sonraki yaşamınızın hareketlerinde prensibiniz olur.¹⁶

Şa'râvî'nin "Allah'a imanın manası nedir" sorusuna verdiği cevap şu şekil- dedir: Allah'a iman O'nun tüm yaratıkları yaratan olduğuna inanmak ve tasdik etmektir. Bu da Allah'ın her türlü heva ve hevesten münezzehe oldu- ğunu, ilimde, yaratmada, merhamet etmede, intikam almada ve diğer sıfat- ları hususunda eşi ve benzerinin olmadığını kabul etmektir. Eğer bir insanın kalbine iman yerleştiyse o insan ilmini Allah'ın ilmi ile ölçemez. Müfessire göre, Allah bir şeyi yap diye emrettiyse insan neden sorusunu soracak du- rumda değildir. Çünkü münakaşa ancak iki eşit akıl arasında gerçekleşebilir. Allah'ın kudreti ile insanın gücü çok farklı şeylerdir. Eğer Allah bir şeyi yasaklamışsa bunun nedenini sorgulamaya kulun yetkisi yoktur. Kısacası Allah'a iman O'nun kudretine ve O'nun üstünde hiçbir gücün olmadığına teslim olmaktır. İşte insanın ruhuna yerleşmiş olan iman böyle olmalıdır. Bu Allah'ın kâinatını ve ayetlerini tefekkür ve tedebbür ettikten sonra gelen imandır. Bazıları bunu ubûdiyyet diye isimlendirmişlerdir. Doğru din ubu- diyettir ve sadece Allah Teâla'ya kulluk yapmaktır.¹⁷

Şa'râvî'nin, -girişte de bahsedildiği üzere- çağın en büyük problemi olarak gördüğü mesele imansızlıktır. Bunun için insanların yaşadıkları dünya ha- yatından sonra, iyi insanın yaptığı iyiliklerin, kötü insanın da yaptığı kötü-

¹⁴ Ra'd, 13/28.

¹⁵ Mütevelli Şa'râvî, *Tefsîru Şa'râvî* (Kahire: Ahbârul-Yevm, 2010), 12/8319.

¹⁶ Şa'râvî, *Tefsîru Şa'râvî*, 2/13553.

¹⁷ Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kübrâ*, 16.

lüklerin karşılıklarını Allah'ın huzurunda alacağına inanmaları gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır: Müfessir, iman ve İslâm kavramlarının kelime anlamlarından yola çıkarak imanın ve İslâm'ın ne demek olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. “يا ايها الذين آمنوا” Ey iman edenler! ifadesinin çok önemli olduğunu tefsirinin birçok yerinde somut örneklerle açıklamıştır. Şa'ravî'ye göre, Kur'an'da müminlerin özellikle anılması, imanın geçici bir duygu ya da düşünce olmadığını gösterir. O, imanın tıpkı bir bitki gibi, sürekli ilgi ve bakıma ihtiyaç duyduğunu dile getirir. Bu bağlamda salih ameller, yani Allah'ın hoşnutluğunu kazandıracak iyi ve doğru davranışlar, imanı canlı tutan ve onu derinleştiren birer besin kaynağıdır. Dolayısıyla müminlere iman sözleşmesinde belirtilen hükümleri uygulaması zorunludur. Allah öncelikle imanı emretmemektedir, ihtiyarî olarak ona çağırmaktadır. Kim inanırsa mümin şerefine nail olacaktır. Allah'ı mutlak kudret ve hikmet sahibi olarak kabul ettiyse amelleri gönül rahatlığıyla yapacaktır. Çünkü her inancın bir sorumluluğu olacaktır.¹⁸

Şa'ravî bu anlamda İslâm kelimesinin anlamına da dikkatlerimizi çeker. İslam boyun eğmeye ve teslim olmaya delalet etmektedir. Boyun eğmek sadece itaat edende olur. Bir kimsenin boyun eğdiği onun hareketlerinden ve yaşantısından bilinir. Sadece “inandım” demekle anlaşılmaz.¹⁹ Hz. Ali kardeşlerine bu konuda şöyle demiştir: “Ben İslam'a daha önce kimseye isnat etmediğim bir şekilde kendimi ona isnat edeceğim. İslâm yakındır âyan beyandır. Yakîn de tasdiktir. Tasdik ise ikrardır. İkrâr da yerine getirmektir. Yerine getirmek amel etmektir. Müminin imanı amelle bilinir. Gündelik hayatımızda şunu görüyoruz filanca kime nispet edildiyse, o onun oğludur demek; Araplarda nesep, bir kişinin soy ağacındaki babalar zinciri üzerinden “filancanın oğlu filanca” şeklinde adlandırılmasıdır. Bu, kişinin kimliğini ve ailesel bağlarını belirtmek için kullanılır. Hz. Ali kendinden önce kimsenin nispet etmediği, İslâm'ı fiile nispet etmektedir. Müminin imanı amelle bilindiği gibi, kâfirin küfrü de inkârıyla bilinmektedir. Çünkü mümin dinini Yüce Yaratandan alır, kendi düşüncesini katmaz.”²⁰ Şa'ravî bu kavramlardan hareketle Allah'a imanın mutlaka somut göstergelerinin olacağına işaret etmektedir.

3. Şa'ravî'ye Göre Allah'a İmanın Dünyadaki Faydaları

¹⁸ Şa'ravî, *Tefsîru Şa'ravî*, 5/2916.

¹⁹ Şa'ravî, *Tefsîru Şa'ravî*, 3/1368.

²⁰ Şa'ravî, *Tefsîru Şa'ravî*, 3/1369.

Bugün modern insanın Kur'an-ı Kerim'e ve Peygamberimiz'in (s.a.v.) hadislerine çok fazla ihtiyacı vardır. En önemlisi de Allah'ın birliğine ve O'nun sıfatlarına, Onun kemâline delalet eden ayetlerine, eksikliklerden münezzehe olduğuna ve nefsi arındırabilecek en üstün şeyin ibadet, şükür ve Allah'ı anmak olduğuna inanmaya her zamankinden daha fazla muhtaçtır. Eğer bunları kavrayabilirse kemale erer ardından meleklerle iman etmeye, onun ardından da vahiy ile ulaşılan yaratılıştaki düzene ve emirlerdeki hikmetlere iman etmeye başlar.²¹ Eğer insanoğlu bu maddeleri ve yaptığı her işin bir karşılığı olacağına inanırsa onu hiç kimse şüpheye düşüremeyecektir. Etrafındaki düşmanların kurdukları tuzakların hiçbirinin etkisi olmayacaktır. Ancak sağlam ve sarsılmaz imana sahip olması gerekir ki şüpheleri bertaraf edebilsin. Şa'râvî de tefsirinde Allah'a imanın faydalarını ele alırken genellikle korku ve endişelerin Allah'a iman ile ortadan kaldırılacağına ve Allah'a iman insanı kendi aklını daha aktif kullanmasına teşvik ettiğini belirtir.

3.1. *Korku ve Endişeleri Ortadan Kaldırır*

Şa'râvî tefsir derslerinden birinde kutsî bir hadis nakleder. Bu hadise göre: “Yüce Allah buyurur ki: Ey insanoğlu, hiç kimsenin gücünden ve hâkimiyetinden korkma, benim hâkimiyetim bâkî olduğu müddetçe asla başkasından korkma. Benim hâkimiyetim ise bâkîdir. Ey insanoğlu rızkının daralmasından da korkma, çünkü benim hazinelerim doludur ve hiçbir zaman tükenmez. Ey insanoğlu ben seni ibadet için yarattım, oyun-eğlence için yaratmadım. Rızkına ben kefil oldum kendini (kalbini üzüntü ile) yorma. İzzetim ve Celâlime yemin olsun ki, eğer benim sana paylaştırdığım şeye razı olursan vücuduna ve kalbine huzur veririm. Böylece benim huzurumda övülenlerden olursun. Eğer benim paylaştırdığıma razı olmaz isen, sana dünyayı musallat ederim, o zaman sen yırtıcı hayvanların koştığı gibi dünyanın peşinden koşar durursun. Yine de benim takdir ettiğimden başkasına ulaşamazsın. Ey insanoğlu gökleri ve yerleri ben kolayca yarattım. Bunları yaratmam beni aciz bırakmadı, sana vereceğim bir günlük rızık beni asla

²¹ Reşid Rıza, *el-Vahyu'l-Muhammedî* (Kahire: Müessesetü İzzü'd-Dîn, 1406), 85. Reşid Rızâ bu eserinde iman üç önemli unsur üzerinde durmaktadır. Birincisi Allah'a iman, ikincisi ölümden sonra dirilmeye, hesap vermeye, yaptığı amellerin karşılığını almaya inanmaktır. Bunların ardından onun emrettiği şeylere uymak, hakkı ve adaleti takip etmek ve salih amellerde bulunmaktadır. Üçüncüsü sözün birleştirici olması, ayrımcılığın önlenmesi, gizli ve alenî olarak takip edilmesi için şariat kanunlarının görüş ve heveslere yer bırakmamacak şekilde sınır ve ilkelerini belirlemektir.

aciz bırakmaz. Ey insanoğlu benden yarının rızkını talep etme, tıpkı ben senden yarının amelini istemediğim gibi. Ey insanoğlu benim sana merhametim ve muhabbetim vardır. Senin üzerindeki hakkım hürmetine sen de bana muhabbetini göster.”²²

Bu tür hadisler günümüz insanların birçok korku ve endişelerini yok etmektedir. İlgili hadisleri dikkatli bir şekilde okuyup, tefekkür eden insanlar bundan gereken dersleri çıkarırlar. Hayatlarını buna göre değiştirdiklerinde ise kalpleri huzura kavuşacak ve gelecek kaygıları sona erecektir. Şa’râvî bu şekilde müslümanları ve özellikle de İslâm davetçilerini, Allah’ın dininin metoduna, değerlerine ve ilkelerine bağlı kalmaya çağırılmaktadır. İnsanın hedefinin Allah’ın rızası olmasını etrafındakilere aldırış etmemesini tavsiye etmektedir. Başarılı olmak isteyen herkesin bu tavsiyelere uyması gerekmektedir.

3.2. *Aklı Kullanmaya Teşvik Eder*

Şa’râvî’nin imana dair temellendirmeleri, bir taraftan modern çağın insanının ilgisini çekmekte diğer taraftan da yaşadığı bir sorununa cevap olmaktadır. Müfessirin Maide suresi 19. ayetin hakkında yaptığı yorum önemlidir. Ona göre; insan öncelikle aklı ile Allah’ı bilmesi ve onu tanıması gerekmektedir. İnsan fitratının gereği budur. Allah, insanların fitratına iman terazisini koyduğu için peygamber gelmesi dahi varoluşun ardındaki bir güce inanması gerekmektedir. Bunu çok güzel bir örnekle açıklamaktadır: Diyelim ki hiçbir şey bulamayacağınız uçsuz bucaksız bir çölde mahsur kaldınız. Orada yaşamın izleri hiçbir şekilde bulunmuyor. Yorgunluktan uykuya daldınız, uyandığınızda ise üzerinde leziz yiyeceklerin ve içeceklerin sizin için hazırlandığı bir sofraya sizi şaşırttı. Vallahi ona elinizi uzatmadan önce düşünmez misiniz, dikkatinizi çekmez mi? Onu size kimin getirdiğine dair sorularınızı gündeme getirmez misiniz? Böylece Allah insan aklı ve fitratıyla bu kâinatın bir yaratıcısının olduğunu, gördüğümüz harika sistemin tesadüfler sonucu olmayacağı gerçeğini göstermektedir.²³ Allah tarafından peygamberlerin gelmesi ise inananlara büyük bir lütuf ve merhamet olmaktadır. Allah peygamberlerine gönderdiği mucizeleri de aynı zamanda Allah’ın var olduğuna delildir.

²² Nassâr, Ebû Şuhud, “@nassar6903” 07.08.2024, “Ey insanoğlu rızkının daralmasından korkma” adlı vaazından alınmıştır. Şa’râvî bu vaazında farklı rivayetlerle gelen birkaç kudsî hadisi bir araya getirerek zikretmektedir.

²³ Şa’râvî, *Tefsîru Şa’râvî*, 2/8420.

Özellikle son peygamberin gelmesindeki faydalar şöyle izah edilmiştir: “Çok eskiden gönderilmiş oldukları ve üzerinden epeyce bir zaman geçmiş olduğu için, önceki şeriatlar değiştirilmiş ve tahrif edilmişti. Bu sebeple hak bâtila; doğru yanlışla karışmıştı. Bu durum ise, insanların ibadetten uzaklaşmaları için apaçık bir mazeret hâlini almıştı. Çünkü insanlar, “Ey Rabbiniz, biliyoruz ki sana ibadet etmemiz gerekiyor. Fakat sana nasıl ibadet edeceğimizi bilemiyoruz” diyorlardı. Bundan dolayı, Allah Teâlâ bu mazere-ti izâle etmek için o esnada Hz. Muhammed (s.a.v.)’i göndermişti. Bu husus âyetle “Bize ne bir rahmet müjdecisi, ne de bir azap habercisi gelmedi”²⁴ demeyesiniz diye ifadesiyle anlatılmaktadır. Sonra Yüce Allah; “İşte size rahmet müjdecisi de azap habercisi de geldi artık” buyurmuştur. Dolayısıyla mazeret kapısı kapanmıştır. “Allah her şeye hakkıyla kâdirdir” buyurmuştur.²⁵

4. Şa'râvî'ye Göre Allah'a İman'ın Engellerini Ortadan Kaldırmak

Müfessire göre Allah'a imanı engelleyenlerin başında oryantalistlerin attıkları şüpheler gelmektedir. Onlar sadece tabiat kanunlarına odaklanıp Allah'ın iradesini ve manevi gücünü göz ardı ederek müslümanların imanlarına gölge düşürmeye çalışmışlardır. Örneğin Yüce Allah Hz. İsa'yı maddî sebepler olmaksızın yaratmıştır. Allah'ın yaratma gücü bazı yetenek sahiplerinden farklıdır. Yetenek sahipleri üretim yaparken bir sebebe istinaden üretim yaparlar. Allah ise hiçbir sebep olmadan da yaratmaktadır. Bu konuda sebepler meydana gelmediği için Oryantalistler, müslümanların imanlarına zarar verecek birçok iftiraları atmışlardır. Şa'râvî, Rabbimizin çok yönlü olan yeteneklerini görebilmek ve anlayabilmek iman duygusunun ta kendisidir diyerek imanın önüne koydukları engelleri kaldırmıştır. Mümin şuuru ve düşüncesi, Allah'ın yaratıklarından bazılarını bizim gibi sebeplere bağlı olarak yarattığını bazılarını da herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın yarattığını anlamak zorundadır.

Yüce Allah, Al-i İmran suresi 33-36. ayetlerinde İmran ailesini seçip âlemlere üstün kıldığı için; onun ailesinden, doğumundan ve hayatı hakkındaki bilgilerden haber vermektedir. Şa'râvî bu ayetleri tefsir ederken ayetlerin şu yönüne dikkat çeker: Allah bu ayetlerle İsa (a.s.) ile ilgili bu mucizeyi

²⁴ Mâide, 5/19.

²⁵ Fahreddin Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr Mefâtihi'l-Gayb* (Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 11/195.

kıyamete kadar imanın gerçekleşmesinde delil olmasını sağlayacağım demektedir. Allah ben yaratıcıyım bu dışında diğerlerinde olmayan bir mucize var edeceğim. Bu da Allah'ın kudretini ve yaratıcı olduğunu gösteren bir mucize olacaktır.²⁶ Bu ayetler insanların iman duygularını harekete geçirecek etkiye sahiptir. Hz. İsa'nın yaratılmasında sebepleri meydana gelmesini istememiştir.

Allah'a imanı engelleyenlerin ikincisi Yahudilerdir: Şa'râvî, radyodan Bakara suresini tefsir etmeye başladığında Yahudilerin gerçek yüzlerini ve yaptıkları kötülüklerini açıkladığı için Yahudiler Mısır Cumhurbaşkanı olan Enver Sâdât'a şikâyetle bulunmuşlardır. O zaman İsrâil gazeteleri "bu adamı susturun" diye yazılar yazmışlardır. Şa'râvî ise hiç tereddüt etmeden susmayacağını söylemiştir. Hatta İsrâil Milli Eğitim Bakanı Yahudileri rahatsız eden bazı ayetlerin yorumlarını silmesini bile talep etmiştir. Fakat Şa'râvî imânî düşüncelerim diye adlandırdığı yorumlarını ve benimsediği bu uslubunu asla değiştirmeyeceğini söylemiştir. Bütün bu olaylar sonucunda Şa'râvî'nin radyo ve televizyondaki tefsir dersleri haftalık dört defa yayınlanmasının yerine bir defaya yayınlanmasına yol açmıştır.²⁷

Şa'râvî, burada hem oryantalistlerin hem de Yahudilerin gizli düşmanlıklarının ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Çünkü dini bozgunculukların arkasında, hep onlar yer almaktadırlar. Kur'an'ın indiği sırada Yahudilerin yaptığı bozgunculuğu bugün oryantalistler yapmaktadır. Yüce Allah: "Şayet Ehl-i Kitap iman edip günahıtan sakınma çabası göstermiş olsalardı, kuşkusuz biz de kötülüklerini yüzlerine vurmaz ve onları nimeti bol olan cennetlere koyardık."²⁸ Bu ifade Ehl-i Kitap'ın önemli bir kısmının iman dairesinde olmadığını göstermekte ve onlara şu gerçeği açıkça bildirmektedir. Sizin fesadınız İslam'ın zuhurundan önce gelmiştir. Bu çok önemli bir tespittir. İslam, insanları sizin fitnenizden kurtarmak için gelmiştir. Allah'tan gelen bir yolunuz vardı ama onu bozdunuz. Allah'ın size gönderdiği elçiler vardı fakat siz onları istismar ettiniz, onlara çok kötü davrandınız. Yeni dini ritüeller icat ettiniz. İslam sadece ateistleri hidayete çağırmak için değil siz Ehl-i Kitap'ı ve efendilerinizin saptırdığı kimselere de hidayet etmek için

²⁶ Şa'râvî, *Tefsîru Şa'râvî*, 3/1437.

²⁷ Adnan Arslan - Saeed Siba, "Mısırlı Şa'râvî'nin Tefsirinde Müvelled Şairlerin Şiirleri", *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (Haziran 2024), 108-129.

²⁸ Mâide, 5/65.

gelmiştir.²⁹ Allah'a İman etmek isteyenlerin önünde böyle engeller tarihte olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Şa'râvî çağımızda Allah'a iman etmeye engel olanları bu şekilde tespit edip o engelleri kaldırılmasına yönelik cesur bir şekilde çözümler önermiştir.

Sonuç

Şa'râvî'nin Allah'a İman'a Dair Temellendirmeleri konusu araştırıldığında onun bu konuya önemli bir boyut kazandırdığı ortaya çıkmıştır. İlk olarak modern dönemin materyalist düşüncesine sahip olup metafizik varlıkları inkâr edenlere Allah'ın var olduğunu aklî ve maddî delillerle temellendirmiştir. Allah'ı inkâr etmenin mantıklı bir izahının olmadığını açıkça dile getirmiştir. Ayrıca Şa'râvî insanların mükellef olmaksızın yaşamak istediklerinden ve nefislerini ilah edindiklerinden dolayı Allah'ı inkâr ettiklerini tespit etmiştir.

İman duygusunun oluşum sürecini de tek tek açıklamıştır. Allah'a imanın önce vicdanda yerleşip akideye dönüşmesinden sonra Allah ile öylesine sağlam bir bağ kurulacağını ifade etmiştir. Allah ile mümin arasında kurulan iman bağının nelere kadir olduğunu da net bir şekilde söylemiştir:

1. Nimete şükretmeyi sağlar. (akıl veya kalp tek başına bunu sağlayamaz)
2. Kişiyi hayatın bütün yönleriyle uyumlu hâle getirir.
3. Allah'ın emir ve yasaklarının dışına çıkmayı engeller.
4. Münakaşa yöntemini bırakıp, teslimiyete yönelir. (Şa'râvî burada münakaşa eşit varlıklar arasında olabilir kul ile Yaradan arasında münakaşa asla söz konusu olamaz der.)

Bütün bunlar mümin kişinin iman sözleşmesinde belirtilen hükümleri uygulamasının zorunlu olduğuna işaret etmektedir. Eğer ki bir kişi ihtiyârî olarak iman şerefine eriştiyse ona bu zorunluluklar ağır gelmeyecek, gönül rahatlığıyla yapacaktır. Mütevelli Şa'râvî Allah'ın mümin kullarından istediği islâm inancının hakikatlerini bu şekilde ortaya koymuştur. Müminlerin düşüncelerine hakiki iman; aklî ve maddî delillerle, tatlı ve hikmet dolu bir dille anlatarak onların gönüllerinde yer edinmiştir. O zamanın Materyalistleri kâinattaki bu hayret verici mucizevî delillere rağmen dini inanca cephe alarak bütün bunları tesadüfe isnat etmekteydiler. Şa'râvî ise Müslümanla-

²⁹ Şa'râvî, *Tefsîru Şa'râvî*, 6/3275.

rın böyle yabancı düşünce sistemlerine kapılmadan, atılan şüphelerle savrulmadan sağlam durmaları için iman hakikatlerini maddî somut delillerle ispatlamıştır. Bunun için halkın her kesimi genci, yaşlısı, okuyan bilim insanları ve okuma alışkanlığı olmayan sıradan vatandaşlar dâhil olmak üzere birçok insan onu severek takip etmiştir.

Şa'râvî'nin düşüncelerini ve eserlerini modern zamanın vaizlerinin, önderlerinin ve devlet adamlarının tanınması ve fikirlerinden istifade etmesi gerekmektedir. Çünkü O sadece tefsirde değil veya sadece dini ilimler de değil, diğer dünyevî ilimlerde de tedris faaliyetlerini yürütmüştür. Müslüman toplumunun sorunlarını kendi sorunları addederek, elinden geldiği bütün iletişim araçlarını da kullanarak fırsatları en iyi şekilde değerlendirmiştir. Şa'râvî muhataplarını maddî ve aklî delillerle ikna edici usulleri kullandığı için konuşmalarından etkilenecek birçok gayr-i müslim kişiler de ihtida etmişlerdir.

Kaynakça

- Arslan, Adnan - Siba, Saeed. "Mısırlı Şa'râvî'nin Tefsirinde Müvelled Şairlerin Şiirleri". *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (Haziran 2024), 108-129.
- Ebu'l-Ayneyn, Saîd. *Tanımadığımız Şa'râvî*. Mısır: Ahbâru'l-Yevm, Dördüncü Baskı., 1995.
- Görgün, Hilal. "Mütevellî Şa'râvî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, 2010.
- Ögük, Emine. "Mâtürîdî'nin Ulûhiyyet Düşüncesi Ekseninde Tabiata ve İnsana Dair Temel Mesajlar". *Diyanet İlmî Dergi* 58 (2022), 695-744.
- Râzî, Fahreddîn. *et-Tefsîru'l-Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, İkinci Baskı., ts.
- Rıza, Reşid. *el-Vahyu'l-Muhammedî*. Kahire: Müessesetü İzzu'd-Dîn, Üçüncü Baskı., 1406.
- Şa'râvî, Mütevellî. *el-Edilletü'l-Mâdiyyetü a'lâ Vucûdillah*. Kahire: Ahbâru'l-Yevm, ts.
- Şa'râvî, Mütevellî. *el-Fetâvâ el-Kübrâ*. Beyrût: Ahbâru'l-Yevm, 2003.
- Şa'râvî, Mütevellî. *Mu'cizetü'l-Kur'an*. Ahbâru'l-Yevm, ts.
- Şa'râvî, Mütevellî. *Tefsîru Şa'râvî*. 22 Cilt. Kahire: Ahbâru'l-Yevm, 2010.
- Şa'râvî, Mütevellî - Zilal, Sa'd. *en-Nesâihu'z-Zehbiyye li'l-Mar'eti'l-Asriyye*. Kahire: Ezher Üniversitesi, 2000.